

Anna Boguszezwska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: 0000-0003-0971-1258

Polskie propozycje wychowania estetycznego u progu XX wieku

Polish proposals for aesthetic education at the beginning of the 20th century

Streszczenie

Celem prezentacji jest rekonstrukcja założeń wychowania estetycznego na przełomie wieku XIX i XX w. na polskich terenach. Przedmiotem badań jest ustalenie i analiza zainteresowań wychowaniem estetycznym adresowanym do dzieci i młodzieży polskich badaczy, takich jak Maria Grzegorzewska, Janina Mortkowiczowa, Władysław Skoczylas i innych. W tym obszarze mieszczą się założenia i wskazania do realizacji wychowania plastycznego; takie zawężenie i dookreślenie pola badawczego jest konieczne z racji rozległości możliwości obszaru oddziaływania sztuki. Przedmiotem badań nie objęto sposobów i formy realizacji badanych założeń. Istotne wydają się być wynikające z analiz implikacje dla współczesnej kondycji wychowania estetycznego.

Słowa kluczowe: wychowanie estetyczne, wychowanie do sztuki, wychowanie przez sztukę, wychowanie plastyczne

Abstract

The aim of the presentation is to reconstruct the assumptions of aesthetic education at the turn of the 19th and 20th centuries in Poland. The subject of the research is to determine and analyze the interest in aesthetic education addressed to children and youth by Polish researchers such as Maria Grzegorzewska, Janina Mortkowiczowa, Władysław Skoczylas and others. This area combines assumptions and indications for the implementation of art education; such a narrowing and specification of the research field is necessary due to the extensive possibilities of the area of influence of art. The subject of the research did not cover the methods and forms of implementing the examined assumptions. The implications of the analyzes for the contemporary condition aesthetic education seem to be important.

Keywords: aesthetic education, education for art, education through art, art education

Wprowadzenie

Pojęcie „wychowanie estetyczne” współcześnie rozumiane jest najczęściej jako wrażliwość na piękno natury i wytworów kultury, którą wyraża postawa estetyczna. Poziom wrażliwości estetycznej sprzężony jest z poziomem rozwoju przeżycia estetycznego. Warunkuje on możliwości percepcyjne oraz sposób przeżywania

piękną przekładającą się na wykształcenie się kultury estetycznej, która prowadzi do zainteresowania sztuką¹.

W drugiej połowie XX w. do polskich badaczy zgłębiających wartości wychowania estetycznego należeli: Maria Gołaszewska, Bogdan Suchodolski, Stefan Szuman, Irena Wojnar – twórcy autorskich poglądów i koncepcji wychowania estetycznego. Wspomnieć należy także o badaniach historii filozofii oraz myśli filozoficznej polskiego estetyka Władysława Tatarkiewicza².

Kształcenie dobrego smaku estetycznego, umiejętności przeżywania i oceniania dzieł sztuki oraz upodobań w zakresie własnej aktywności artystycznej, twórczej lub odtwórczej z prezentacją wrażliwości estetycznej wypełnia propozycja Bogdana Suchodolskiego³.

Według Ireny Wojnar „Estetyka, pedagogika, a także mowa potoczna najchętniej posługują się terminem »wychowanie estetyczne«. Jest on dostatecznie szeroki, by określić wszystkie postulaty dotyczące kształcenia wrażliwości człowieka na piękno i sztukę, a przy tym dostatecznie być takiego wychowania wynikiem. [...] kształcenie artystyczne to termin, który bardziej precyzyjnie określa kierunkowe, fachowe przygotowanie do działalności artystycznej, czyli uprawiania jakiegoś rodzaju sztuki [...]. W epoce współczesnej pojawił się trzeci termin »wychowanie do sztuki« [...]. W porównaniu do treści terminu »wychowanie estetyczne« termin »wychowanie przez sztukę« wydaje się posiadać szerszy zakres. Sugeruje bowiem nie tylko kształtowanie wrażliwości na piękno i umiejętność oceny estetycznej, ale włączenie sztuki w całokształt procesu wychowania wszechstronnie rozwiniętego, rozumnego, twórczego i wrażliwego człowieka”⁴. Pojęcie „wychowanie estetyczne” rozumiane jest jako wrażliwość na piękno natury i wytworów kultury (wrażliwość na zjawiska różnego rodzaju) wyrażająca się w postawie estetycznej⁵.

Rozumienie zakładające posiadanie wiedzy z teorii i historii sztuki, doskonalenie umiejętności wykorzystywania zmysłów jako narzędzi do poznawania i tworzenia dotyczy również poszerzania kompetencji społecznych oraz osobistych. Zagadnienie wartości estetycznych mieści się w ramach edukacji aksjologicznej jako świata wartości, który przynależny jest jedynie człowiekowi. Są to wartości uniwersalne, o których warto pamiętać w toku edukacji⁶.

¹ M. Gołaszewska, *Kultura estetyczna*, Warszawa 1979, s. 21 i n.

² W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa 1975.

³ B. Suchodolski, *Współczesne problemy wychowania estetycznego. Wychowanie przez sztukę*, red. J. Wojnar, Warszawa 1969, s. 22.

⁴ I. Wojnar, *Drogi rozwoju nowoczesnej koncepcji wychowania przez sztukę* [w:] *Wychowanie przez sztukę*, wybór I. Wojnar, Warszawa 1963, s. 148.

⁵ Takie ujęcie wymaga przyjęcia węższego rozumienia wychowania estetycznego jako „kształcenia do sztuki«, czyli kształtowania wrażliwości i kultury koniecznej do przeżywania, poznawania i oceny zjawisk estetycznych”. Za: I. Wojnar, *Humanistyczne idee wychowania*, Warszawa 2000, s. 164.

⁶ U. Szuścik, *Edukacja plastyczna – rozważania o wychowaniu ku sztuce* [w:] *Muzyka w środowisku społecznym*, red. J. Uchyla-Zroski, Katowice 2012, s. 403 i n.

Próba rekonstrukcji założeń wychowania estetycznego na przełomie wieku XIX i XX na polskich terenach obejmuje wybrane poglądy odnoszące się do wychowania dzieci i młodzieży. Wychowaniem estetycznym zajmowali się polscy pedagodzy i nauczyciele. Znajdują się tu tacy pedagodzy jak Maria Grzegorzewska czy Stefan Szuman. Wychowaniem estetycznym interesowały się osoby niezwiązane w sposób bezpośredni z pedagogiką. Na ten temat pisała Janina Mortkowiczowa czy Władysław Skoczylas. Obszar badań zawężony został do oddziaływania przez sztuki plastyczne. Dookreślenie w ten sposób pola badawczego jest konieczne z racji rozległości możliwości obszaru oddziaływania sztuki obejmującej muzykę, literaturę, film, teatr w zakresie wychowania estetycznego. U schyłku XIX w. kształtuje się rozumienie wychowania estetycznego jako oddziaływanie sztuk plastycznych. Przedmiot dociekań nie obejmuje sposobów i formy realizacji badanych założeń. Zachowano układ chronologiczno-problemowy. Istotne wydają się być wynikające z analiz implikacje dla współczesnej kondycji wychowania estetycznego i jego roli w wychowaniu. Przekazywanie systemu wartości „realizowane jest współcześnie przez sztukę, która ma ułatwić człowiekowi orientację w otaczającej go rzeczywistości. Ukazując wzór działania twórczego, pogłębiając i harmonizując treść wewnętrznych przeżyć, przekracza funkcje kształtowania estetycznej wrażliwości człowieka na piękno czy sztukę i zmierza do uzasadnienia swojej celowości i przydatności w kształtowaniu człowieka w sensie całościowym” – podkreśla S. Maria Opiela⁷.

Polskie poglądy o wychowaniu estetycznym w pierwszej połowie XIX wieku

W pierwszej połowie XIX w. nie ustawały poszukiwania definicji piękna i ich zakresu rozumienia. Istotny wpływ na rozumienie estetyki w tym okresie na terenach polskich miały teorie Georga W.F. Hegla prezentowania piękna jako zmysłowego przyświecania idei, Friedricha Wilhelma Josepha von Schellinga, który najwyżej cenił rolę oglądu estetycznego w zbliżeniu do Absolutu, a także Johanna Friedricha Herbarta. Do grona polskich pedagogów, dla których punktem odniesienia była filozofia Hegla i poglądy Friedricha W.J. von Schellinga, należeli: Bronisław Trentowski, Karol Libelt i Henryk Struve. Ich interesujący dorobek teoretyczny w dziedzinie wychowawczej roli sztuki stał się bazą do teoretycznej podstawy polskiej koncepcji wychowania estetycznego. W koncepcji B. Trentowskiego Schellingowska wysoka wartość poznania estetycznego w rozwoju duchowym objawiła się w rozbudowanej roli sztuki w procesie wychowania. Podkreślała człowieczeństwo oraz zachowanie jego szlachetności. Zakładała konieczność doskonalenia się

⁷ M. Opiela, *Wychowanie estetyczne w koncepcji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego* [w:] *Z problematyki teatrologii i pedagogiki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Marii Barbarze Stryk*, red. M. Nowak, E. Stoch, B. Borowska, Lublin 2015, s. 441.

duchowego człowieka obejmującego sferę zmysłowości i uczuciowości. Trentowski doceniał sferę umysłowości. Preferował kształcenie estetyczne zdominowane przez intelekt. Aspekt ten zauważył Karol Libelt i odniósł się krytycznie do roli pojęciowego opanowywania świata. Wyzaczył estetyce ewolucyjny kierunek ku uspołecznieniu funkcji wychowawczej sztuki. Domagał się, aby sztuka, której celem jest „upiększanie życia”, stała się przedmiotem wychowania powszechnego, publicznego. K. Libelt podkreślał rolę wyobraźni w procesie poznania. Według niego edukacja estetyczna powinna odbywać się przez „poezję, wymowę, historię sztuki dla kształcenia smaku estetycznego, przez literaturę dla ukształtowania ducha moralnego narodu. Rysunek również winien znaleźć się w oświacie publicznej dla wyrównania różnic społecznych w wykształceniu dzieci”⁸.

Przeciwnik idealizmu heglowskiego, Henryk Struve, kontynuator myśli Trentowskiego i Libelta, reprezentant tzw. metafizyki epoki scjentyzmu, dla jednolitości światopoglądu uznał konieczność metafizyki⁹. W teorii Struvego wychowanie estetyczne obejmuje aspekt ogólnowychowawczy sztuki oraz kształcenie estetyczne rozumiane jako rozwijanie „przyrodzonego poczucia piękna”. Aspekt ogólnowychowawczy sztuki według Struvego wynikał z jej roli w przekształcaniu i tworzeniu rzeczywistości. Uważał, że artyści winni uświadamiać odbiorcom możliwości postępu i rozwoju. Artysta tworzący wizję na miarę potrzeb i marzeń społecznych wyzwał w procesie odbioru dzieła poczucie wspólnoty duchowej. Tym samym Struve podkreślał istotną społeczną funkcję sztuki – rozwijanie poczucia wspólnoty¹⁰. Struve zaznaczał ścisły związek wychowania estetycznego z kształceniem intelektualnym. Poglądy przedstawicieli polskiej myśli XIX w. na rolę sztuki w wychowaniu wskazują na „rozwój w trzech kierunkach: od indywidualizmu do uspołecznienia, od intelektualizmu do równowagi władz psychicznych z zaakcentowaniem roli uczuć, od metafizyki do podstaw psychologii naukowej”¹¹.

Badania s. Marii Opieli wskazują osobę Edmunda Bojanowskiego¹² jako świadomego wychowawcę doceniającego wartości wychowania estetycznego, piękna i wolności w wychowaniu, poszukującego harmonijnego porządku wpływającego na kształtowanie się osoby wewnętrznie zintegrowanej¹³. Ks. Andrzej Jasnos stwier-

⁸ K. Libelt, *Estetyka, czyli umnictwo piękne*, Warszawa 1974, s. 177. Irena Wojnar uznawała koncepcję Libelta o społeczno-wychowawczej roli sztuki jako bardzo istotny wkład w rozwój teorii wychowania estetycznego.

⁹ S. Borzym, *Poglądy filozoficzne H. Struvego*, Wrocław 1974, s. 170.

¹⁰ Za: M. Zalewska-Pawlak, *Rola sztuki w wychowaniu: polska tradycja pedagogiczna*, Łódź 2001, s. 25–27.

¹¹ Tamże, s. 27.

¹² Edmund Bojanowski (1814–1871) – błogosławiony Kościoła katolickiego wyniesiony na ołtarze w 1999 r., polski działacz społeczny, twórca ochronek wiejskich, tłumacz, założyciel Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Marii Panny.

¹³ M. Opiela, *Wychowanie estetyczne w koncepcji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego...*, s. 442; zob. M.L. Opiela (red.), *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, Lublin 2016.

dza: „E. Bojanowski wychowanie estetyczne widział jako sprzyjające budowaniu integralnej osobowości człowieka, które miało służyć uzyskaniu takich celów, jakie i współcześnie wskazuje się w wychowaniu estetycznym. [...] wychowanie estetyczne w ujęciu E. Bojanowskiego ma służyć kształtowaniu człowieka pięknego z integralną osobowością”¹⁴.

Spokój zwolenników wówczas panującego nauczania tradycyjnego zaczęły burzyć coraz intensywniej głoszone poglądy twórców „nowego wychowania”: Georga Kerschensteinera¹⁵, Johna Deweya¹⁶, Charlesa Peirce’a¹⁷ i Williama Jamesa¹⁸.

Polska myśl o wychowaniu estetycznym na przełomie XIX i XX wieku

W Europie w XIX w. wychowanie estetyczne było ważnym problemem pedagogicznym. Odnosiło się ono do wszystkich dziedzin sztuki. Początkowo dotyczyło jedynie poezji i literatury, jednak już pod koniec XIX w. wychowanie estetyczne wiązano głównie ze sztukami plastycznymi. Polska koncepcja wychowania estetycznego kształtująca się na przełomie XIX i XX w. (działania kontynuowane były po odzyskaniu niepodległości w okresie międzywojennym) w sposób znaczący uwzględniała wpływy zachodniej myśli estetycznej obecne na gruncie pedagogiki i filozofii¹⁹.

¹⁴ Ks. A. Jasnos, *Wychowanie do harmonii i piękna duchowego w wizji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2017, nr 4, s. 181.

¹⁵ Georg Kerschensteiner (1854–1932) – niemiecki pedagog, jeden z twórców „szkoły pracy”; realizował swoją koncepcję w szkolnictwie ludowym i zawodowym w Monachium. Był jednym z twórców pedagogiki kultury.

¹⁶ John Dewey (1859–1952) – amerykański filozof i pedagog. Jego poglądy odegrały dużą rolę w rozwoju „nowego wychowania”. Uznawał w dziecku istotę aktywną, której zainteresowania mają głębszą wartość pedagogiczną. Wśród przykładów zainteresowania prowadzącego do wysiłku J. Dewey wskazał na pracę artysty. Podkreślił, że im większe zainteresowanie, tym bardziej podejmowana jest twórcza praca i większe jej znaczenie kształcające. Zbliżyć pracę szkolną do typu pracy artysty to istotna myśl Deweya. Jednak w tym kierunku Dewey swej teorii nie rozwinął. Główną uwagę zwrócił na technikę, życie ekonomiczne i społeczne, mniej zainteresowania okazując sztuce i wychowaniu estetycznemu. Analiza poglądów na rolę sztuki w wychowaniu zawarta jest w publikacji S. Sztobryn, *Sztuka i jej przeżywanie w filozofii wychowania Johna Deweya* [w:] M. Zalewska-Pawlak, *Samotność oswojona. Pedagogiczne rozważania i doświadczenia*, Łódź 2007.

¹⁷ Charles Sanders Peirce (1839–1914) – amerykański filozof, logik i matematyk, jeden z twórców pragmatyzmu.

¹⁸ William James (1842–1910) – amerykański lekarz, psycholog, filozof, od 1885 r. profesor Harvard University. Współtwórca pragmatyzmu, podobnie jak C.S. Peirce pojmował prawdziwość jako praktyczną przydatność, kładąc nacisk na praktyczny charakter poznania i uważając je za instrument służący zaspokajaniu jednostkowych potrzeb. W psychologii zainicjował funkcjonalizm.

¹⁹ Zob. K. Dormus, *Rozwój form wychowania estetycznego i nauczania rysunku w Krakowie w latach 1850–1914*, Warszawa 1998; A. Boguszewska, *Projekty graficzne pozapodręcznikowego wyboru książek zalecanych do edukacji elementarnej w Polsce w latach 1918–1945. Materiały*, CD, Lublin 2013.

Janina Mortkowiczowa²⁰ zafascynowana szerzącymi się w Anglii i Niemczech poglądami „rewolucji pedagogiczno-estetycznej” opracowała swoiste dzieło opublikowane w roku 1903 pod tytułem *O wychowaniu estetycznym*²¹. Mimo wyraźnych inspiracji poglądami Johna Ruskina, było to dzieło autonomiczne, nowatorskie na gruncie polskim. Odnosiło się do idei uwzględniającej istotny wpływ obszaru sztuki na wychowanie młodego pokolenia oraz codzienne otoczenie człowieka. J. Mortkowiczowa podjęła krytykę stanu polskiej kultury estetycznej, zubażającej zarówno wymiar duchowy, jak również materialny narodu. Wyraziście podkreślała spójność celów moralnych i estetycznych. Uważała za konieczne wprowadzenie regularnej nauki dla przygotowujących się nauczycieli poszerzającej kwalifikacje w zakresie wychowania estetycznego. Znając upowszechniane poglądy Alfreda Lichtwarka²², proponowała wykorzystywanie w nauczaniu dzieci dzieł sztuki (reprodukcji) oraz książek ilustrowanych²³. Pisała: „Obrazki i książki obrazkowe, które od najmłodszych lat dostają się do rąk dziecka, wywierają poważny wpływ na rozwój estetyczny i mogą stać się pierwszorzędnym narzędziem wychowania estetycznego”²⁴. Według autorki na dorosłych – rodzicach i nauczycielach spoczywa odpowiedzialność za wychowanie estetyczne podopiecznych oraz „przygotowywanie

²⁰ Janina Mortkowiczowa z Horwitzów (1875–1960) ukończyła żeńską pensję, kształciła się w Uniwersytecie Latającym, brała udział w pracach Koła Kobiet i Koła Pedagogicznego. Była pisarką i tłumaczką (Ferenc Molnar, *Chłopcy z placu broni*; Hugh John Lofting, *Doktor Dolittle*, 9-tomowa seria; Selma Lagerlöf, *Cudowna podróż*; Agot Gjems-Selmer, *Nad dalekim cichym fiordem*). Współpracowała z czasopismami o pedagogicznym charakterze („Przegląd Pedagogiczny”). Prowadziła wykłady na kursach przy Wydziale Pedagogicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Pracowała do 1910 r. w Komisji Rysunkowej Polskiego Towarzystwa Badań nad Dzieckiem (zatwierdzony statut 27 kwietnia 1907 r.) w Warszawie (publikacja J. Mortkowicz, *Odczytywanie rysunków dziecięcych*, „Nowe Tory” 1910, s. 288). Była żoną wydawcy Jakuba Mortkowicza, prowadziła dział wydawniczy dla dzieci i młodzieży, a po jego śmierci w 1931 r. przejęła kierowanie wydawnictwem i księgarnią. Podczas okupacji niemieckiej ukrywała się z pomocą polskich przyjaciół. W czasie Powstania Warszawskiego wydawnictwo i księgarnia uległy zniszczeniu. Po zakończeniu okupacji reaktywowane wydawnictwo działało w Krakowie do 1950 r. Autorka podejmowała próby publikacji utworów dla dzieci, wpisując się w wymogi zaprowadzanej nowej ideologii państwowej. Pracowała w krakowskim oddziale Spółdzielni Wydawniczo-Handlowej, „Książka i Wiedza”.

²¹ J. Mortkowiczowa, *O wychowaniu estetycznym*, Warszawa 1903 (wznowienie w 1904 r.).

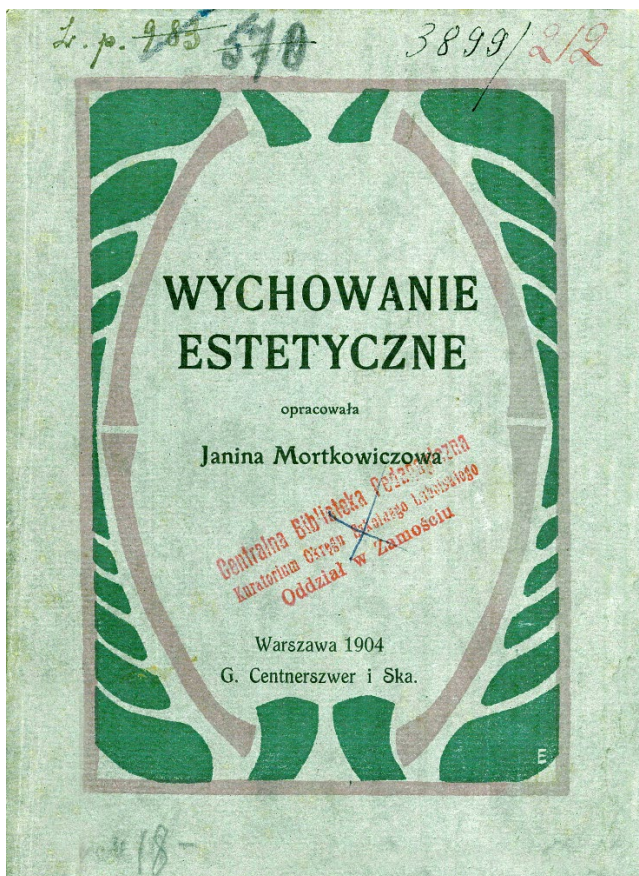
²² Zob. K. Bicz, *Spoleczne posłannictwo sztuki*, „Dodatek Miesięczny” 1901, t. 1.

²³ Alfred Lichtwark (1852–1914) – niemiecki nauczyciel, historyk sztuki. Autor koncepcji edukacji muzealnej opartej na analizie dzieła sztuki i jej przyswojeniu. Wpisał się w nurt „rewolucji estetycznej”. Inicjator założenia muzeum w Hamburgu, gdzie prowadził zajęcia z analizy dzieła sztuki będące podstawą koncepcji wychowania muzealnego. Prowadził badania recepcji dzieł, a wyniki badań publikował. W 1896 r. otworzył wystawę w Kunsthalle w Hamburgu na temat twórczości rysunkowej dzieci. W 1903 r. na konferencji w Mannheim A. Lichtwark dostrzegał konieczność edukacyjnego otwarcia się muzeów oraz dostosowania przekazu treści do możliwości odbiorcy. Kierował muzeum do swojej śmierci. Zob. I. Wojnar, *Estetyka i wychowanie*, Warszawa 1964.

²⁴ J. Mortkowiczowa, *O wychowaniu estetycznym...*, s. 15.

dzieci do odczuwania piękna w naturze, sztuce, uzdolnienia ich do odbiorczego doznawania wrażeń estetycznych, rozwinięcie w nich poczucia smaku²⁵.

Doceniała intuicję w rysunku dziecka, proponując przekreślenie rygorów i panujących schematów w szkolnej nauce rysunków. Wychowanie estetyczne w ujęciu Mortkowiczowej miało charakter narzędzia do wychowania spójnej osobowości człowieka. Nowatorstwo koncepcji polegało na wprowadzeniu do nauczania rysunku form zabawowych, swobodnych wśród najmłodszego pokolenia.

Il. 1. Okładka książki J. Mortkowiczowej: *Wychowanie estetyczne*, Wydawnictwo G. Centnerszwer i sp., Warszawa 1904 – wznowienie

Z inicjatywy Muzeum Przemysłowego we Lwowie w 1903 r. zaprezentowano wystawę „Sztuka dla dziecka”. Była to pierwsza tego typu prezentacja na terenach polskich, w zaborze austriackim. Na wystawie pokazano wydawnictwa ilustrowane

²⁵ Tamże, s. 16.

dla dzieci i młodzieży oraz zbiór barwnych litografii przeznaczonych do dekoracji klas szkolnych. Znalazły się tu prace artystów angielskich, holenderskich, francuskich, niemieckich i polskich. Inicjatywa spotkała się z dużym odzewem społecznym. Edward Szajowski podkreślał na łamach „Szkoły”: „Staranne wychowanie dziecka – pisał – jest rzeczą niezmiernie ważną, nie tylko dla niego samego, ale dla społeczeństwa. Rozbudzenie zamiłowania do nauki, przez odpowiednie środki uzmysławiające, oto główna zasada współczesnej pedagogiki”²⁶.

Podobną inicjatywę podjęto w Wilnie. Wystawa pt. „Dziecko” została otwarta 8 sierpnia 1908 r. i prezentowana była przez miesiąc. Jej celem była popularyzacja dziedziny wychowania, edukacji i opieki nad dzieckiem. Wzięło w niej udział 160 wystawców, wyeksponowano wiele książek dla dzieci²⁷. Natomiast w Warszawie w gmachu Pałacu Sztuki jesienią 1908 r. wystawiono ekspozycję „Sztuka w życiu dziecka”²⁸. Zorganizowano ją z inicjatywy zarządu Zachęty Sztuk Pięknych. Artysta ilustrator Antoni Gawiński wygłosił z okazji otwarcia wystawy okolicznościowy referat. Stwierdził: „Należy całe otoczenie dziecka i jego życie uczynić pięknym [...], aby nie budowało świata swojej fantazji i nie osiedlało marzenia na kształcie pospolitym i brzydkim”²⁹.

Na początku XX w. Wanda Ciot-Mazowiecka krytycznie oceniała rzeczywistość edukacji i wychowania estetycznego: „Dowodzić w dzisiejszej epoce ważności wykształcenia estetycznego i jego wpływu etyczno-kulturalnego jest rzeczą zbyt ciężką. [...] ogół nasz nie docenia w należyтым stopniu moralnych i materialnych korzyści płynących z wykształcenia estetycznego”³⁰.

Wybuch wojny światowej zmienił sytuację w całej Europie. Idea upiększania życia i wprowadzania wartości estetycznych stawała się niemożliwa do realizacji. W okresie wojennym została opracowana w Paryżu przez Marię Grzegorzewską rozprawa na temat smaku estetycznego dziecka³¹. W *Przedmowie* czytamy: „praca została spisana z myślą o doktoracie z nauk pedagogicznych na Międzynarodowym Wydziale Pedagogicznym w Brukseli pod kierunkiem pani dr J. Joteyko. Z racji toczących się wydarzeń dane mi było dokończyć i obronić tę pracę w Paryżu”³². Część pierwsza rozprawy pt. *Studium na temat uczuć estetycznych* podzielona została na trzy rozdziały. W dwóch pierwszych autorka zawarła wnikliwe analizy

²⁶ E. Szajowski, *Sztuka dla dziecka*, „Szkoła” 1903, s. 101.

²⁷ *Wystawa „Dziecko”*, „Sprawy Szkolne” 1908/X, s. 625–627.

²⁸ A. Gawiński, *Dziecko w obliczu sztuki*, „Nowe Tory” 1908, z. IX, s. 295.

²⁹ Tamże.

³⁰ W. Ciot-Mazowiecka, *Rysunek i kultura*, „Wychowanie w Domu i Szkole” 1909, z. 6, s. 563–564.

³¹ Józefa Joteyko (1866–1928) – psycholog, pedagog, profesor uniwersytetów w Brukseli, Paryżu i Lyonie, od 1919 r. w Wolnej Wszechnicy Polskiej i kierownik Państwowego Instytutu Pedagogicznego w Warszawie.

³² M. Grzegorzewska, *Studium na temat rozwoju uczuć estetycznych. Badania z zakresu pedagogiki eksperymentalnej prowadzone wśród uczniów szkół brukselskich*, przeł. H. Lubicz-Trawkowska, Warszawa 2012, s. 7.

dotyczące metod badania współczesnej estetyki oraz prezentację ówczesnych teorii estetycznych, odwołując się do filozofii między innymi Emanuela Kanta. Rozdział trzeci zatytułowany *Estetyka eksperymentalna dziecka (Estogeneza)* dotyczy przeglądu badań upodobań estetycznych dzieci oraz ich „poczucia estetyki”. Najwięcej miejsca zajmują analizy badań dotyczące kolorystyki oraz preferencji kolorystycznych, „czytania obrazka”, wykorzystywano tu również pokaz dzieł graficznych i malarskich. Omówiono między innymi badania wrażeń, jakie u dzieci wywołują rytm i melodia. Badania eksperymentalne zaprezentowane przez M. Grzegorzewską wskazują na zależności poziomu recepcji dzieła od wieku dziecka.

Część druga opracowania zawiera dane pozyskane podczas przeprowadzonych eksperymentalnych badań oraz ich analizy i interpretacje. Grupę badawczą stanowiły dzieci i młodzież (823 osoby w wieku 10–20 lat). Uczniowie oceniali/wybierali wartości estetyczne i pozaestetyczne. Autorka szczegółowo przedstawia grupy badawcze oraz metody badawcze: serie i etapy badawcze, jak również narzędzia badawcze (testy). W badaniach przewidziano również rysowanie z pamięci w kolorze pokazywanych wcześniej obrazów. Obserwowane były również reakcje uczniów. Pozyskane dane zostały poddane analizie i interpretacji w celu wyłuszczenia tendencji w obrębie prezentowanych ocen estetycznych. Pod uwagę brane były motywy wyboru dzieł plastycznych, a także ich częstotliwość. Materiał badawczy prezentowany był w tabelach zbiorczych oraz na grafach. W analizach ilościowych uwzględniono porównania kategorii wieku i płci badanych, zaprezentowano również liczne analizy jakościowe. Dysertacja ukazała się w biuletynie „Institut Générale Psychologique”³³.

Władysław Skoczylas – wybitny artysta grafik, odnowiciel polskiej grafiki warsztatowej opublikował autorskie założenia i wskazania do realizacji programu wychowania estetycznego w dwutygodniku podejmującym tematykę pedagogiczną „Szkoła Polska” we wrześniu 1917 r. Opracowanie *O drogach wychowania estetycznego* W. Skoczylasa wytyczało sposób krzewienia kultury plastycznej i realizacji powszechności wychowania estetycznego na czas odzyskanej niepodległości. Pisał: „Sądzę, że zbyt dużą byłoby rzeczą dowodzić potrzeby i znaczenia wychowania estetycznego młodzieży. Doniosłość tej sprawy tak powszechnie uznano, iż nawet zdawać by się mogło, że obecnie, kiedy na porządku dziennym wszelkiej dyskusji pedagogicznej jest sprawa reformy szkół, to kwestia wychowania estetycznego będzie również wzięta pod uwagę. Niestety, w rzeczywistości jest inaczej, bo ludzie, dla których słowo i pismo jest codzienną i jedyną formą pracy, którzy wskutek tego, że nigdy nie odebrali choćby najelementarniejszego wychowania estetycznego, utracili z wolna poczucie piękna plastycznego. Nic też dziwnego, że najlepsi pedagodzy, ożywieni chęcią stworzenia najidealniejszej szkoły, jakkolwiek teoretycznie potrzebę wychowania estetycznego uznają, w praktyce prawie żadnych wysiłków

³³ W 2011 r. została odnaleziona dysertacja M. Grzegorzewskiej.

w kierunku wprowadzenia go do szkół nie czynią³⁴. W wielu aspektach zachowało aktualność do dziś chociażby stwierdzenie: „pozyskanie szkoły dla wychowania estetycznego jest jedyną drogą prowadzącą do wychowania estetycznego całego społeczeństwa i rozwoju sztuki”³⁵.

Artysta uważał, że „szkoła jest odpowiedzialna za szerokość poglądów estetycznych całej inteligencji, która – jako konsument sztuki – w jej rozwoju tak doniosłą odgrywa rolę”³⁶. W. Skoczylas upatrywał w otoczeniu ucznia głównego elementu oddziaływania wychowawczego i kształtowania odczuć estetycznych. Podkreślał: „A choć wpływ ten jest nieuchwytny i tajemniczy, jest on niemniej jednak doniosły, a czasem i donioślejszy niż usiłowania pedagogiczne”³⁷.

Podsumowanie

W drugiej połowie XIX w. oraz na przełomie XIX i XX w. następuje rozwój wiedzy psychologicznej oraz widoczna jest ewolucja poglądów estetycznych i pedagogicznych będących w opozycji do szkoły tradycyjnej. Przenikały one na polskie tereny i powodowały zainteresowanie sztukami plastycznymi oraz wychowaniem estetycznym. Jednocześnie upowszechniały się idee wychowania estetycznego, którymi zainteresowani byli nauczyciele. Znamienne było dość powszechne zainteresowanie twórców sztuki sprawami edukacji.

Wybuch pierwszej wojny światowej i zmiana sytuacji w Europie zahamowały realizację idei i wartości estetycznej. Pamiętać należy, że również w tym trudnym czasie powstawały cenne opracowania dotyczące wychowania estetycznego publikowane w polskich czasopismach pedagogicznych.

Analizy poglądów na wychowanie estetyczne E. Bojanowskiego, J. Mortkowiczowej czy W. Skoczylasa i wynikające z tych analiz implikacje wydają się nie tracić na aktualności i mają wpływ na współczesną kondycję wychowania estetycznego.

Bibliografia

- Bicz K., *Spoleczne posłannictwo sztuki*, „Dodatek Miesięczny” 1901, t. 1.
 Boguszevska A., *Projekty graficzne pozapodręcznikowego wyboru książek zalecanych do edukacji elementarnej w Polsce w latach 1918–1945. Materiały, CD*, Lublin 2013.
 Borzym S., *Poglądy filozoficzne H. Struvego*, Wrocław 1974.
 Ciot-Mazowiecka W., *Rysunek i kultura*, „Wychowanie w Domu i Szkole” 1909, z. 6, s. 563–564.
 Dormus K., *Rozwój form wychowania estetycznego i nauczania rysunku w Krakowie w latach 1850–1914*, Warszawa 1998.

³⁴ W. Skoczylas, *O drogach wychowania estetycznego*, „Szkoła Polska” 1917, nr 27, s. 1.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże, s. 2.

³⁷ Tamże.

- Gawiński A., *Dziecko w obliczu sztuki*, „Nowe Tory” 1908, z. IX.
- Gołaszewska M., *Kultura estetyczna*, Warszawa 1979.
- Grzegorzewska M., *Studium na temat rozwoju uczuć estetycznych. Badania z zakresu pedagogiki eksperymentalnej prowadzone wśród uczniów szkół brukselskich*, przeł. H. Lubicz-Trawkowska, Warszawa 2012.
- Jasnos A., *Wychowanie do harmonii i piękna duchowego w wizji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2017, nr 4.
- Libelt K., *Estetyka, czyli umnictwo piękna*, Warszawa 1974.
- Mortkowiczowa J., *O wychowaniu estetycznym*, Warszawa 1903, 1904.
- Opiela M.L. (red.), *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, Lublin 2016.
- Opiela M.L., *Wychowanie estetyczne w koncepcji pedagogicznej Edmunda Bojanowskiego* [w:] *Z problematyki teatrologii i pedagogiki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Marii Barbarze Styk*, red. M. Nowak, E. Stoch, B. Borowska, Lublin 2015.
- Skoczylas W., *O drogach wychowania estetycznego*, „Szkola Polska” 1917, nr 27.
- Suchodolski B., *Współczesne problemy wychowania estetycznego. Wychowanie przez sztukę*, red. J. Wojnar, Warszawa 1969.
- Szajowski E., *Sztuka dla dziecka*, „Szkola” 1903.
- Sztobryn S., *Sztuka i jej przeżywanie w filozofii wychowania Johna Deweya* [w:] M. Zalewska-Pawlak, *Samotność oswojona. Pedagogiczne rozważania i doświadczenia*, Łódź 2007.
- Szuścik U., *Edukacja plastyczna – rozważania o wychowaniu ku sztuce* [w:] *Muzyka w środowisku społecznym*, red. J. Uchyła-Zroski, Katowice 2012.
- Tatarkiewicz W., *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa 1975.
- Wojnar I., *Drogi rozwoju nowoczesnej koncepcji wychowania przez sztukę* [w:] *Wychowanie przez sztukę*, wybór I. Wojnar, Warszawa 1963.
- Wojnar I., *Estetyka i wychowanie*, Warszawa 1964.
- Wystawa „Dziecko”, „Sprawy Szkolne” 1908/X.*
- Wojnar I., *Humanistyczne idee wychowania*, Warszawa 2000.
- Zalewska-Pawlak M., *Rola sztuki w wychowaniu: polska tradycja pedagogiczna*, Łódź 2001.